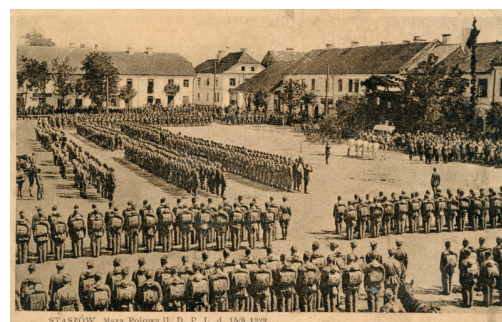

W listopadzie 1918 roku, z inicjatywy Polskiej Macierzy Szkolnej kierowanej przez sędziego grodzkiego Jana Władysława Malewskiego, utworzono Prywatne Koedukacyjne Gimnazjum Humanistyczne. Pierwszym jego dyrektorem został Eugeniusz Przybyszewski. Na początku 1919 roku wybrana została pierwsza w wolnej Polsce Rada Miejska. Burmistrzem wybrano aptekarza Bolesława Krauze. W składzie Rady znalazł się także przewodniczący gminy żydowskiej, Wolf Tuchman. Pracę rozpoczęły dwie polskie szkoły ludowe dla chłopców i dziewcząt. Kierownikiem szkoły męskiej został Józef Miczulis, a szkoły żeńskiej - Helena Kuniewicz. W Staszowie funkcjonowała także szkoła początkowa dla dzieci żydowskich[35].

W lutym 1920 roku odbyły się ponownie wybory do Rady Miejskiej. Burmistrzem ponownie został wybrany Bolesław Krauze. W roku 1921 Staszów liczył 8 357 mieszkańców, z czego 56 % stanowili Żydzi.

Latem 1923 roku przeniesiono do Staszowa z Pińczowa żołnierzy I batalionu 2 Pułku Piechoty Legionów. Żołnierze zajęli koszary mieszczące się przy ulicy Krakowskiej. W mieście rozwijało się głównie drobne rzemiosło. Funkcjonowało szereg garbarni przerabiających przywożony z pobliskich okolic surowiec. Rozwijała się produkcja obuwia, działał zakład produkujący biczyska, uprzęże dla koni i laski spacerowe.

W mieście kwitło życie kulturalne i sportowe. Działały kluby sportowe: żydowski „Błyskawica”, później „Hakoah” oraz polski przy gimnazjum[36]. W grudniu 1924 roku decyzją Ministerstwa Spraw Wewnętrznych przyłączono Staszówkę do Staszowa[37].

W 1927 roku przy ulicy Koszarowej oddano do użytku luksusowy pawilon mieszkalny dla kadry oficerskiej. W lipcu tego roku odbyły się kolejne wybory Rady Miejskiej. Burmistrzem ponownie został wybrany Bolesław Krauze[38]. Jednak już w czerwcu 1928 roku zrzekł się mandatu radnego i funkcji burmistrza. Nowym burmistrzem został nauczyciel staszowskiego gimnazjum, Ludwik Górski. W tym też roku nowym prezesem gminy żydowskiej został Efraim Zinger. W 1929 roku, w następstwie kryzysu w staszowskim magistracie doszło do rozwiązania Rady Miejskiej. W lipcu dokonano wyboru nowej rady. Burmistrzem został Ignacy Raczyński, a jego zastępcą Jan Rogala[39]. Siedzibą Rady Miejskiej był magistrat usytuowany w górnym odcinku ulicy Krakowskiej.

W czerwcu 1930 roku w Kościele Ducha Św. odbyły się uroczystości związane z poświęceniem sztandaru siedmioklasowej szkoły powszechnej[40].

Od 1930 roku w Staszowie działało założone przez ppłk. Jana Raźnego, z zawodu lekarza weterynarii, Towarzystwo Dramatyczne „Fredreum”[41]. W ciągu niespełna 10 lat swej działalności „Fredreum” wystawiło blisko 30 premier w swej siedzibie, mieszczącej się w budynku dawnej cerkwi[42]. Działały w mieście liczne związki i stowarzyszenia żydowskie takie jak: Towarzystwo Esperantystów im. Dr Zamenhoffa, Stowarzyszenie Popierania Nauk Talmudycznych i Religijnych, Żydowska Organizacja Harcerska- Haszomer Hacair[43].

W połowie 1934 roku odszedł ze Staszowa, po przeszło 30 latach pracy duszpasterskiej, ksiądz Wawrzyniec Siek. Pozostawił po sobie opinię dobrego gospodarza, który nie tylko dbał o rozwój parafii, ale także zajmował się upamiętnieniem historii miasta. W roku 1918 wydał on książeczkę pt. „Opis historyczny miasta i parafii Staszów do 1918 roku”. Nowym proboszczem został ksiądz Wacław Wodecki.

We wrześniu 1934 roku przeprowadzono w Polsce koedukacyjną reformę oświaty. W jej wyniku w Staszowie szkoła męska stała się szkołą powszechną nr 1, a żeńska - szkołą nr 2. Poprawnie funkcjonowała służba zdrowia oraz szkolnictwo. Kierowany od 1929 roku przez Stefana Niewirowicza szpital św. Adama należał do najlepszych na Kielecczyźnie, zaś gimnazjum staszowskie, prowadzone od 1933 roku przez Stefana Kopczyńskiego, przodowało w województwie.

W życiu kulturalnym i społecznym miasta istotną rolę odgrywała kadra oficerska staszowskiego batalionu. Staszów był nadal miastem kupców i rzemieślników, lokalnym ośrodkiem wymiany towarowej. Dominującą rolę w życiu miasta odgrywał handel. Kapitał skupiony został głównie w rękach Żydów, stanowiących ok. 60 % ludności.

W 1934 roku odbyły się kolejne wybory do Rady Miejskiej. Burmistrzem wybrany został ponownie Ignacy Raczyński, a jego zastępcą Jan Rogala. 28 marca 1935 roku Rada Miejska na swym posiedzeniu nadała obywatelstwo honorowe miasta Staszowa Marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu. W tym też roku rabinem Staszowa został Alter Horowitz. W 1936 roku wybudowano w mieście nowy dom parafialny oraz odnowiono Kaplicę Tęczyńskich.

W 1937 roku młodzież gimnazjalna wydała pierwszy numer gazetki „Młode Pióra”. W połowie tego roku założono Spółdzielnię Szewców i Cholewkarzy „Lech”, a nowym proboszczem został ksiądz Ignacy Kwaśniak.

W kwietniu 1939 roku odbyły się ostatnie przedwojenne wybory Rady Miejskiej. Burmistrzem ponownie został Ignacy Raczyński, a jego zastępcą Jan Rogala. U progu II wojny światowej Staszów liczył 9 706 mieszkańców.

28 sierpnia 1939 roku staszowski batalion 2 Pułku Piechoty Legionów, dowodzony przez majora Józefa Kopeckiego, opuścił Staszów żegnany przez liczne rzesze mieszczan. Żołnierze wyruszyli do Sandomierza, a następnie zostali skierowani na front w okolice Zelowa, leżącego niedaleko Bełchatowa.

Do opuszczonego Staszowa już 4 września dotarli uciekinierzy z zachodnich obszarów II Rzeczypospolitej. 5 września Staszów został zbombardowany przez niemieckie lotnictwo. W obawie przed dalszymi nalotami, część mieszkańców postanowiła udać się na wschód za Wisłę. 7 września przez miasto przeszła niemiecka 29 dywizja zmotoryzowana. Następnego dnia Staszów został zajęty przez niemieckich żołnierzy z 5 dywizji pancernej[44].

Po klęsce kampanii wrześniowej w Polsce nastał okres okupacji, czas wyniszczania narodu polskiego. W połowie października Niemcy utworzyli w Staszowie posterunek żandarmerii, przywrócili urząd burmistrza. Funkcję tę pełnił Ignacy Raczyński do sierpnia 1940 roku, kiedy to został aresztowany przez okupanta. W mieście do pierwszych aresztowań doszło w drugi dzień świąt Bożego Narodzenia 1939 roku. Wśród zatrzymanych znaleźli się Stanisław Łukasik, Stanisław Warchałowski, Zbigniew Chmielewski, Jan Staszewski i Żyd – Mojżesz Segal. Początkowo byli przetrzymywani w staszowskim magistracie, ale w kwietniu 1940 roku zostali wywiezieni do Oświęcimia. Pod koniec stycznia 1940 roku do miasta przybył batalion esesmanów. Staszowianie podobnie jak mieszkańcy innych regionów Polski – nie pogodzeni z utratą niepodległości – utworzyli organizacje konspiracyjne. Powstała placówka ZWZ- AK, wkrótce przekształcona w podobwód staszowski. Działali w Staszowie i regionie „Jędrusie” oraz żołnierze Batalionów Chłopskich i Narodowej Organizacji Wojskowej. 3 sierpnia 1940 roku Niemcy aresztowali burmistrza Ignacego Raczyńskiego, a następnie wywieźli go do obozu w Buchenwaldzie, w którym zginął w grudniu 1941 roku. Nowym burmistrzem Staszowa został Józef Suchan[45].

W czerwcu 1941 roku utworzono w mieście żydowską policję, tzw. „Służbę porządkową”. Jesienią tego roku Stefan Kopczyński rozpoczął w domu doktora Karbownickiego tajne nauczanie. Pod koniec 1941 roku Niemcy nasilili aresztowania Polaków i Żydów.

15 czerwca 1942 roku Niemcy utworzyli w Staszowie getto żydowskie w rejonie ulic Złotej, Bóźnicznej, Gęsiej, Stodolnej i Krakowskiej. W sierpniu tego roku w synagodze i gimnazjum utworzono warsztaty krawieckie, tzw. szopy. Listopad 1942 roku okazał się tragiczny dla staszowskich Żydów. 8 listopada, podczas tzw. „czarnej niedzieli”, doszło do zagłady gminy żydowskiej. Tego dnia Niemcy wyprowadzili ze Staszowa blisko 6 tysięcy Żydów. Część z nich zginęła zastrzelona jeszcze na ulicach miasta, inni w drodze do Szczucina, pozostali w Bełżcu[46]. Spośród staszowskich Żydów przeżyli nieliczni[47].

Polscy partyzanci nasilili akcje odwetowe na terenie Staszowa. 3 listopada 1943 roku oddział AK porucznika Kabaty zlikwidował burmistrza Suchana. Na jego miejsce Niemcy w grudniu 1943 roku powołali Stanisława Wojciechowskiego. W lipcu 1944 roku oddziały Batalionów Chłopskich zlikwidowały posterunek policji granatowej w Staszowie oraz dokonały rekwizycji w niemieckich magazynach. 31 lipca 1944 roku partyzanci, współdziałając z oddziałami armii czerwonej wyzwoliły Staszów. Następnego dnia oddziały te zostały wyparte przez Niemców. Ostatecznie wyzwolenie Staszowa nastąpiło 3 sierpnia[48]. W nocy z 8 na 9 sierpnia 1944 roku Niemcy dokonali nalotu bombowego na Staszów. W wyniku bombardowania zostało zniszczone ok. 80 % zabudowy miasta, w tym zabytkowy kościół Ducha Świętego.

W połowie sierpnia ustaliła się linia frontu. Rosjanom udało się w rejonie Staszowa utworzyć przyczółek baranowsko- sandomierski. W okolicach Rytwian, Połańca i Mokrego skoncentrowano armie I Frontu Ukraińskiego. Wojskami tymi dowodził marszałek Iwan Koniew. Komendantem wojennym Staszowa został major Siemionow, który powierzył obowiązki burmistrza Janowi Rogali. We wrześniu 1944 roku wysiedlono mieszkańców Staszowa i okolic. W listopadzie ewakuowano szpital św. Adama do pałacu Moszyńskich w Łoniowie, a w Połańcu rozpoczęło pracę staszowskie gimnazjum.

12 stycznia 1945 roku rozpoczęła się wielka ofensywa Frontu Ukraińskiego, w skład którego wchodziły również oddziały polskie. Ofensywa ruszyła spod wsi Mokre na północny zachód od Staszowa, a zakończyła się zdobyciem Berlina.

Ruiny kościoła Ducha Św. po zakończeniu działań wojennych

dr Dariusz Kubalski

Archiwalne ilustracje ze zbiorów W. Migonia

- [35] M. Zarębski, Staszów wczoraj i dziś, Staszów 1999, s. 46-47; D. Kubalski, Życie społeczno-kulturalne w Staszowie w latach 1918-1939, Staszów 1996, s. 20
- [36] AP Kielce, UWK/I sygn. 3193
- [37] AP Kielce, UWK/I sygn. 4492
- [38] AP Kielce, UWK/I sygn. 4119
- [39] ibidem
- [40] D. Kubalski, Życie społeczno-kulturalne w Staszowie w latach 1918-1939, Staszów 1996, s. 17-18
- [41] AP Kielce, UWK/I sygn. 3088
- [42] M. Zarębski, Staszowski teatr Fredreum i jego twórca, w: Almanach staszowski 2002 r., Staszów 2003, s. 46-51
- [43] AP Kielce, UWK/I sygn. 3212, 3911, 3258
- [44] J. Więckowski, Wrzesień 1939 roku na Ziemi Staszowskiej, w: Almanach Staszowski 2002 r., Staszów 2003, s. 59
- [45] M. Zarębski, Staszów wczoraj i dziś, Staszów 1999, s. 73-74
- [46] M. Zarębski, Życie i zagłada Żydów staszowskich, Staszów 1992, s. 31-33
- [47] E. Fąfara, Gehenna ludności żydowskiej, Warszawa 1983, s. 362-363
- [48] J. Stawiński, Wyzwolenie miasta, w: Almanach Staszowski 1994, Staszów 1994, s. 174-175